

DİL, HUKUK VE ANAYASA: BİR KELİMENİN TARİHİ¹

Faruk Turinay^{1,*}

¹Süleyman bey mah. İstiklal cad. Tükenmez sok. İDO İskelesi Karşısı,
Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 77100 YALOVA

*f.turinay@gmail.com

Özet: Kelimeler sosyal bilimlerin ve tabii anayasa hukukunun vazgeçilmez malzemesidir. O yüzden, hukuki ve etimolojik bakış açılarıyla üzerine düşünülmei en az bilimin içeriği kadar hak etmektedir; hele söz konusu kelime anayasa ise. Bu makalede, anayasanın Türkçede, Batı ve Doğu dillerinin bazılarında, hem yazılı anayasalarda hem yazarların eserlerinde hangi ifadeler vasıtasıyla kullanıldığı, kelimenin doğumundan günümüze karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. İçinde anayasa kelimesinin geçtiği söz varlıkları ile da inceleme kapsamındadır.

Anahtar Kelimeler: anayasa, etimoloji, dil, hukuk, anayasa hukuku

Language, Law and Constitution: The History Of A Word

Abstract: Words are inevitable instruments of social sciences and also of constitutional law. So, they merit to be thought with legal, etymological perspectives at least as contents of sciences; above all if the word is 'constitution'. They have been examined comparatively that various synonyms of the word of 'constitution' in Turkish, some of western and eastern languages, and also written constitutions likewise works of authors since creation of the word. The terms which contain 'constitution' are in scope of the examination.

Key Words: constitution, etymology, language, law, constitutional law

¹ Bu çalışmanın ilk versiyonu, ilk kez aşağıda künyesi yer alan makalenin bir bölümü olarak yayınlanmıştır. Faruk Y. Turinay, "Bir Kelime Olarak Anayasanın Tarihsel Yolculuğu Üzerine Düşünceler", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2011/sayı 95, s.269-312

1. GİRİŞ

Sosyal bilimlerin her dalında olduğu gibi, anayasa hukukunda da bazı temel kavramların etimolojik, tarihi ve toplumsal kökeninin araştırılması, anayasal konularda daha sağlıklı tespitler yapmak bakımından büyük bir ihtiyaçtır. “Anayasa” bu temel kavramların en önemlisidir². Bu terim, hem günlük hayatta hem hukuk ve siyaset dünyasında yaygın bir şekilde kullanılsa da, birtakım tartışmaları bünyesinde barındırmaktadır. Anayasanın bir *yasa* çeşidi olup olmadığı, aslında hukuku değil sadece siyaset bilimini ilgilendiren bir alan olarak kabul edilebilirliği, eğer hukuk bilimini ilgilendirdiği kabul edilirse felsefe ile tüm bilimler arasındaki öncelik ilişkisinin bir benzerinin anayasa hukuku ile tüm hukuk dalları arasında kurulup kurulamayacağı bunlardan birkaçıdır. Anayasanın günlük dilde mecazi anlamda “müşteri memnuniyeti anayasası”, “tembellik anayasası”, “beslenmenin anayasası” ve benzeri pek çok şekilde kullanılıyor olması, kelimenin kamuya mâloldüğünü gösterdiği gibi, anayasanın tarihsel yolculuğu üzerine düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Etimolojinin verimli bahçesine girmek, anayasayı anlamının yollarını zenginleştirecektir. Zaten Türkiye’de anayasa hareketlerinin başlaması, anayasa müessesesinin kurulması, anayasal kurumların ve kavramların oturması kendiliğinden değil, Avrupa’daki gelişmeler sayesinde olmuştur. Anayasa’nın yabancı dillerde, özellikle Avrupa dillerindeki kullanımlarının araştırılması, bir kelime olarak anayasayı açığa kavuşturabilmek için hayati bir ihtiyaçtır.

² Anayasa terimi konusunda bkz: Donald S. Lutz, *Principles of Constitutional Design*, New York, Cambridge University Press, 2006, s.188-189; Morris M. Cohn, *An Introduction to the Study of the Constitution: A Study Showing the Play of Physical and Social Factors in the Creation of Institutional Law*, New Jersey, The Lawbook Exchange, 2000, s.139-142; Beau Breslin, *From Words to Worlds: Exploring Constitutional Functionality*, Baltimore, John Hopkins University Press, 2008, s.152-153; Gerald Stourzh, *From Vienna to Chicago and Back: Essays on Intellectual History*, Chicago, University Of Chicago Press, 2007, s.80-99; Terence Ball / John Greville Agard Pocock (eds.), *Conceptional Change and the Constitution*, Kansas, University Press of Kansas, 1988, s.1-77; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin Kitabevi, 2011, Cilt I, s.25-33; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin Kitabevi, 2. Baskı, 1999, s.131-134; Robert W. Bennett / Lawrence B. Solum, *Constitutional Originalism: A Debate*, New York, Cornell University Press, 2011, s.15-16; Martin Loughlin, *The Idea of Public Law*, New York, Oxford University Press, 2003, s.120; Costas Douzinas, *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, New York, Routledge-Cavendish, 2007, s.232; Vernon Bogdanor, *Constitutions in Democratic Politics*, London, Gower, 1988, s.17 vd.; Durga Kanta Sarmah, *Political Science: For +2 Stage*, New Delhi, New Age International Publishers, 2004, s.80-81; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 13. Baskı, 2009, s.3-4; Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Orion Yayınları, 4. Baskı, 2007, s.27-29; Şeref İba, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, 2008, s.1-2

Sadece anayasa hukukunda veya genel olarak hukuk alanında değil, hemen tüm bilim dallarında Batı dillerinin ezici bir üstünlüğü vardır. Çoğu dil, sürekli gelişen bilimlerin ürettiği terimlere yeni karşılıklar bulmaya çalışmakta, bu konuda yeterince başarılı olamadığı durumlarda o terimi aynen veya ufak değişikliklerle bünyesine almaktadır. Batı dilleri arasında, bilim dili haline gelen, anayasa kelimesine ışık tutmaya en muktedir olanı İngilizcedir ve “Yabancı Dillerde Anayasa” bölümünde daha ziyade bu dil esas alınmıştır. Fakat İngilizceyle yakın etkileşim içinde olan diğer Avrupa dilleri ile bazı Doğu ülkelerinde kullanılan dillerdeki kelimeler, özgün alfabeleriyle yazılmış metinler aracılığıyla incelenmeye çalışılmıştır. Anayasa’nın yabancı dillerde, özellikle Avrupa dillerindeki kullanımının araştırılması, bir kelime olarak anayasayı açığa kavuşturabilmek için hayati bir ihtiyaçtır.

Kimi zaman, siyasi değeri olan kelimelerin birbirlerinin yerine kullanıldığı, iki kavramın tek kelimedede birleştiği görülebilmektedir. Mesela Fransa’da, 1717 Temmuz’unda bazı prenlere meşruiyet tanındığına ilişkin bir fermanda millet (*nation*) kelimesinin devlet’i ifade etmek için kullanıldığına rastlanmaktadır³. 15. Louis ise bu kelimeyi pek az kullanmış; ancak yargı makamları, meclisin hükümdara yönelik uyarılarında, bu kelimeyi krala karşı kullanmışlardır⁴. Onlar milletin organı ve temsilcisi olduklarını ileri sürüyor, millet adına saygı görmeyi bekliyorlardı. “Kullarınız” veya “halkınız” kelimeleri yerini yenilerine bırakıyordu. Bu durum, kralın karşısına çıkarılan en güçlü irade, siyasi bütünün (antite) lehineydi. Yeri gelmişken *constitution*’un ‘siyasi bütün’ü ifade etmek için kullanıldığını ifade etmek gerekir. Yeniden Fransa’daki kelime seçimine dönüldüğünde, yapılan soyutlamanın ve basit vurgunun hükümdar ile millet arasındaki bir sözleşmeyi çağrıştırdığı söylenebilecektir⁵. Yukarıda adı zikredilen 15. Louis’in halefi 16. Louis’in bu yeni terminolojiyi seçmesi tesadüf değildir. Bu örnek, tercih edilen kelimenin öneminin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

³ Jean-Pierre Brancourt, “Estat’lardan Devlete: Bir Sözcüğün Evrimi”, in Cemal Bâli Akal (der.), *Devlet Kuramı*, Ankara, Dost Kitabevi, 2011, s.190

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

2. CONSTITUTIO / CONSTITUTION / COSTITUZIONE / VERFASSUNG / GRONDWET / SYNTAGMA / DÜSTUR / KANUNUESASÎ

Anayasa yerine İngilizcede ve Fransızcada *constitution*⁶ kelimesi kullanılırken, İtalyancada *costituzione*, İspanyolcada *constitución* aynı anlamı taşır. Bu kelime sadece batıda değil bazı doğu dillerine de geçmiştir. Mesela Azericede *konstitusiyə*, Endonezya dilinde *konstitusi* olarak kullanılır. Görüleceği üzere kelime kökeni ortaktır. Batı dillerindeki pek çok sözcük gibi bunun kökeni de Latinceye kadar uzanır.

Diğer yandan birtakım dillerde anayasa farklı kökenden gelme kelimelerle ifade edilmektedir. Arapçada *düstur*⁷, Almancada *verfassung*, Felemenkçede *grondwet*, Rusçada *конституция*⁸ ('konstitutza' okunur) anayasa anlamına gelir. Farsçada anayasa yerine kullanılan tabir çok ilginç ve bir o kadar tanıdık: *kanunuesasî*⁹! İranlıların halen kullandığı bu kelimenin, 1876'da yürürlüğe giren ilk Türk-Osmanlı anayasasının resmi adı oluşu tesadüf olmasa gerektir. Yunancada anayasa, *σύνταγμα* (σύνταγμα) olarak ifade edilir¹⁰.

2.1. "Constitutio"

Çağdaş Latince anayasa *constitutio* sözcüğüyle karşılanır. Kemal Gözler, Paul Bastid'in *L'idée de Constitution* adlı kitabına atıfta bulunarak; Latince de bir *constitutio* kelimesi olduğunu, ancak bu kelimenin devletin temel kuruluşunu değil, imparatorun özel bir işlemini, emirnamelerini ifade ettiğini yazmaktadır¹¹. Yine de *constitutio*'nun bu anlamı kelimenin kökeni hakkın-

⁶ Anayasa kelimesi yerine hem İngilizcede hem Fransızcada 'constitution' sözcüğü kullanılsa da okunuşları farklıdır. Oxford Dictionaries Online'a göre İngiliz dilinde "kɒnstɪtʃjuː(ə)n" (yaklaşık olarak Türkçede 'konstitüşin') şeklinde okunur. Lexilogos Dictionnaire Française'e göre Fransız dilinde constitution feminen bir kelimedir; (yaklaşık olarak Türkçede 'konstitüsyon') şeklinde okunur. http://oxforddictionaries.com/definition/constitution?rskey=qCh1A1&result=1#m_en_gb0174060, <http://www.cnrtl.fr/definition/constitution>, erişim tarihi: 10.3.2011

⁷ Anayasa kelime çeviri araması, <http://www.etranslator.ro/tr/turkce-arapca-online-sozluk.php>, erişim tarihi: 10.3.2011

⁸ *Ibid.*

⁹ Anayasa kelime çeviri araması, <http://www.etranslator.ro/tr/turkce-farsca-online-sozluk.php>, erişim tarihi: 10.3.2011

¹⁰ Yunan anayasası: "Ελλάδα Σύνταγμα": Yunan Syntagması, Yunan Parlamentosu Resmi Sitesi, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>; European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions Web Site, <http://www.eurofound.europa.eu/emire/GREECE/CONSTITUTION-GR.htm>, erişim tarihi: 11.3.2011

da, asgari temelde 'bağlayıcı, hukuki bir işlem' vasfıyla bir fikir vermektedir. Bundan başka, bu terimin imparatorun yasama yetkisini ve bu yetki uyarınca tesis ettiği işlemleri ifade ettiği bilinmektedir¹². İmparatorun ihdas ettiği kurallar, tabiatıyla, diğer tüm kuralların üzerinde yer alacağına göre, tüm hukuk unsurlarını yaratan, *kuran* kural türüne *constitutio* ismi verilmesi tahmin edilebilecek veya en azından şaşkınlık yaratmayacak bir bilgidir.

2.2.İngilizcede "Constitution"

Constitution'ın kökeni Latince *constitutionem* (yalın hali *constitutio*) kelimesine dayanır¹¹. *Constitutionem*, *constituere* fiilinin geçmiş zamanla çekimlenmiş hali olan *constitut* fiilinden türemiştir; 'yerleşme', 'iskân', 'düzenli durum', 'üzerinde tesis edilen veya düzenlenen şey', 'düzenleme', 'talimat', 'ferman' anlamlarına gelmektedir.

Constitution sözcüğü ilk defa XIV. yüzyılın ortalarında, Eski Fransızcada 'kuruluş', 'birlik' anlamına gelen ve XII. yüzyılda kullanılan bir kelime olan *constitucion*'dan İngilizceye geçmiştir¹². 1580'lerde 'kurma eylemi' anlamında kullanılmaya başlanmış; 1600'den önce 'bir şeyi tesis etme yöntemi' manasını kazanmıştır. 1550'lerden itibaren ise 'fiziki sağlık', 'mukavemet', 'vücudun dinç olması' demektir. Yine eklemek gerekir ki, aynı doğrultuda, kelimenin 1580'lerde 'mizaç, karakter' anlamlarında kullanıldığına rastlanmaktadır. *Constitution* kelimesinin huy, sağlık ve insan vücuduyla ilgili tarihi kullanımları, anayasanın sadece bir üst-kanun değil; aynı zamanda toplumun katmanlarına kök salmış, görünmeyen fakat hissedilen bir bütünleştirici özelliğini, dolayısıyla siyasi boyutunu ön plana çıkarmaktadır.

Günümüzdekine yakın bağlamda, 'bir devletin yapılanma tarzı' manasını ilk kez 1600'lü yıllarda elde etmiştir. 1730'dan sonraki tarihlerde, *constitution*, artık 'yönetilen bir topluluktaki ilkeler bütünü' olarak kavramlar dünyasındaki yerini almıştır¹³. Nihayet XVIII. yüzyılın sonuna doğru, Amerikan ve Fransız anayasalarının da tesiriyle, 'yazılı kuralların yer aldığı bir belge' anlamına doğru mesafe katetmiştir.

Kullanılması terk edilmiş Latince bir kenara bırakılırsa, yabancı dillerde

¹¹ Online Etymology Dictionary, "constitution" başlığı, http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=constitution&searchmode=none, erişim tarihi: 13.03.2012

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

anayasa yerine kullanılan kelimelerden ilk incelenmesi gereken *constitution*, İngilizce bir söz varlığı olarak, “to constitute” fiili ve “-ion”¹⁴ ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. *To constitute* için sözlüğe bakıldığında, bir bütünün parçası olmak, istenen bir nisabı sağlamak, eşdeğerini sağlamak, ikame etmek, bir kuruma yasal veya anayasal şekil vermek gibi anlamları olduğu görülmektedir¹⁵. Ayrıca kelimenin orta-geç dönemde İngilizceye girdiği, kökünün Latince kurulmak, atanmak, belirlenmek anlamlarına gelen *constitut* sözcüğü olduğu; hatta *con* sözünün ‘birlikte’, *statuere* sözünün ‘tesis etmek’, ‘kurmak’ anlamına geldiği açıklanmaktadır¹⁶. Dolayısıyla Latinedeki bileşik kelimenin ‘birlikte kurmak’ demek olduğu ortaya çıkmaktadır. İngilizcede ayrıca aynı kökten gelen başka bir kelime vardır: *constituent*. Bu kelime ‘kurucu’, ‘inşai’ anlamına gelerek siyasi, diplomatik kullanıma sahip olmakta¹⁷ ve böylelikle *constitution*’ın ‘birlikte kurulan şey’ anlamıyla oldukça örtüşen bir tablo oluşturmaktadır.

Donald Lutz, *Principles of Constitutional Design* (Anayasal Tasarımın İlkeleri) isimli eserinde *constitution* kelimesinin özüne inme çabasını yansıtır. *Constitution*, ilginç bir etimolojik özelliğe sahiptir; şöyle ki, gerek esasîci²⁰ (*essentialist*) gerekse esasîci olmayan (*nonessentialist*) iddiaların kesiştiği kavşakta yer alır²¹. Kökü Latinceye dayanan bu kelime, İngilizceye geçerken ‘bir şeyin tabiatının veya özünün belirlenmesinin yaygın ve siyasi olmayan bir iması’ nı yanında getirmiştir¹⁸. Aynı zamanda bir şeyi inşa etme, kurma veya yapma fiillerini bünyesinde barındırmaktadır. ‘Bir şeyin tabiatının belirlenmesi’nden (*determining the nature of a thing*) kastedilen, anayasanın, herhangi bir surette değişmez bir karaktere ve esasa sahip olan bir şeyle iç içe geçmiş halidir. Öte yandan ‘bir şeyi yapma veya kurma fiili’ (*action of making or establishing something*) tabiriyle ifade edilmek istenen, terimin ‘tabii’ olmayan, yani insanlardan önce varolmayan, insanoğlunun müdahalesi sayesinde yaratılan, geleneksel, insan eliyle yapılmış, kullanılmaya hazır niteliğidir¹⁹. Kelimenin apaçık siyasi anlamına

¹⁴ İsim yapan ek.

¹⁵ Oxford Dictionaries Online, http://oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0174050#m_en_gb0174050, erişim tarihi: 10.3.2011, be (a part) of a whole, combine to form (a whole), be or be equivalent to (something), give legal or constitutional form to (an institution); establish by law

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ “Constituent”, federal devleti oluşturan federe devletler için kullanıldığı gibi, uluslar arası bir örgütü kuran ülkelerin taşıdığı sıfat özelliği de göstermektedir.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

baktığımızda karşılaşılan ‘siyasi bir düzene hâkim olan temel ilkeler ağı veya bütünü’, aslında eşzamanlı olarak, onu o yapan, tam da bu yüzden tabii bir şeyi akla getirmektedir. Bu, önceki tanımla çelişen bir sonuçtur. Çünkü önceki tarifte, sonradan yaratılan, insanın dahil olmaksızın meydana gelebilecek bir düzen söz konusudur. Cicero dahi, şüpheye mahal vermeyecek şekilde, hukuki esasını kaybeden ve insan elinden çıkmış basit bir eser haline gelen anayasada iz bırakan paradoksal kavrayışın ilk kısmındaki fiyaskonun tamamen farkındadır. Geldiği dilden çelişkili anlamları gittiği dile götüren *constitution* teriminin bu vaziyetinin, çağdaş tartışmalar bir yana, binlerce yıl önce bilinmesi etimolojinin faydasını gösterdiği kadar şaşırtıcıdır.

Constitution sözcüğüyle ilgili değinilmesi gereken bir mesele varsa o da şudur ki, Aristoteles’in *Athenaion Politeia* adlı kitabı İngilizce genellikle *The Constitution of the Athenians* ya da *The Athenian Constitution* şeklinde çevrilmiş²⁰; böylece *politeia*, çağdaş İngilizceye *constitution* olarak aktarılmıştır. Aristo, *constitution* (*politeia*) kelimesinden ‘bir devletin yapısını ve ilkelerini açıklayan hukuki belge’den daha fazlasını anlamaktadır. Buradaki *constitution*, bütünüyle ‘siyasi düzen’le eşanlamlıdır. *Athenaion Politeia*, Türkçede daha ziyade Atinalıların Devleti olarak tercüme edilmiştir. *Athenaion* sözcüğü ‘Atinalıların’ demektir, burada ihtilaf yoktur. Sorun, *politeia*’nın ne ile karşılanacağıdır. *Politeia* anayasa mıdır, devlet midir, yoksa bir “vatandaş hakları bildirgesi” midir? Kesin bir biçimde cevaplanamayacak bu soruya karşı en başta şu söylenebilir: *politeia*, Yunancada ‘şehir devleti’ demek olan *polis* kelimesinden türemiştir. Aristoteles’in dönemindeki Yunancaya göre, *politeia*, ‘yurttaş ya da yurttaşlık hakları ve şartları’ demektir ve Latince *civitas*’ın bir benzeridir²¹. Ötel yandan Aristoteles’in yönetim biçimlerini sınıflandırdığı, bunlar arasında *politeia*’yı “iyi halk yönetimi türü” olarak kabul ettiği de bilinmektedir. Bu durumda *politeia*’nın anlamı ‘demokrasi’ye eğilim göstermiş olur. *Constitution* ile ilintisi muhakkak olan bu kelimenin tanımını temkinli şekilde yapmak gerekirse, *politeia*, yurttaşların hakları ve sorumlulukları ile devletin özdeşleştiği bir siyasi düzendeki anayasadır. Kanaatimizce, Aristoteles, Jean Jacques Rousseau’dan iki bin yıl önce, bir toplumu oluşturan insanların bir araya gelip yaptıkları, bağlanacaklarını taahhüt ettikleri, tüm esaslı hak

²⁰ Frederic G. Kenyon, *The Athenian Constitution*, Penguin Classics, 2002; Hartvig Frisc, *The Constitution of the Athenians. a Philological-Historical Analysis of Pseudo Xenophon’s Treatise De re Publica Atheniensium*, Gyldendal Norsk Forlag Publishing, 1942; http://www.amazon.com/s/ref=nb_sb_noss?url=search-alias%3Dstripbooks&field-keywords=Constitution+of+the+Athenians&x=0&y=0, erişim tarihi: 11.3.2011

²¹ H.G. Liddell and R. Scott, *Greek-English Lexicon With a Revised Supplement*, Oxford, Clarendon Press, 1996, “*politeia*” başlığı

ve yükümlülükleri içeren kurallar bütünü olarak “toplumsal sözleşme”²²ye çok isabetli *politeia* adını koymuştur. *Constitution*’ın değinilen köken bilgileri sayesinde *politeia*’yı başarıyla karşıladığını söyleyebiliriz. Bu durumda *constitution* teriminin *Athenaion Politeia* kitabının İngilizceye çevrilirken *The Constitution of the Athenians* deyişinin tercih edilmesinin haklılığı ortaya çıkmıştır. *Constitution*’ın yeri geldikçe ‘devlet’, ‘şehir devleti’, ‘toplumsal sözleşme’ ibareleri için kullanılması yanlış değildir.

Yazılı, daha doğrusu kodifiye bir anayasaya sahip olmayan İngiltere’de, anayasal nitelikteki kuralların bütünü doktrinde “anayasa” (*constitution*) olarak anılmaktadır. İngiltere’de yakın zamanda önerilen üç yazılı anayasa taslağından ikisinin “Birleşik Krallık Anayasası”, birinin ise “Britanya Devletler Topluluğu Kanunu” (*The Commonwealth of Britain Act*) olarak adlandırıldığı görülmektedir²³.

Anayasa ile kanun arasındaki ilişkiye bu defa etimolojik açıdan bakıldığında *constitution* ile *law* arasındaki bağlantıyla karşılaştırılması gerekliliği doğar. Amerikan Anayasasıyla ilgili kaynaklar anayasayı üst-kanun (*supreme law*) olarak nitelendirir. Normlar hiyerarşisi kuramını teyit eden bu yaklaşım, anayasayı, yüksek mahkemelerce üst-kanun’a uygunluk denetiminin yapılmasının zorunluluk haline gelerek yaygınlık kazandığı çağdaş dünyada, hak ettiği yerine oturtmaktadır.

“Kilise hukuku” olarak Türkçede ifade edilebilen *Canon Law* sisteminde *constitution*’ın bahsetmeye değer, özel bir kullanımı vardır. *Canon Law*’ya İslam Hukukundaki *fıkıh* alanının Katolik Kilisesi ve Hıristiyanlıktaki eşdeğeri dense yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla kilise kudretinin yarattığı ve benimsediği düzenlemelerin bütününe verilen addır. İşte *Canon Law*’da Papanın yayınladığı fermana *apostolic constitution* denir. *apostolic constitution*’ın çoğul formda, *apostolic constitutions* şeklinde kullanıldığı da görülmektedir²⁴. *apostolic*, “havarilere dair” demektir²⁵. *Constitution*’un bu bağlamdaki anlamının ‘öğreti’ ya da ‘prensipler’ olduğu dile getirilebilir. Görülen o ki, kelimenin, çağdaş İngiliz dilinde doldurduğu boşlukla yakından bağlantılıdır.

²² J.J. Rouessau “contrat social” demektir. Filozof, “Du contrat social ou Principes du droit politique” kitabını 1762’de yayınlamıştır.

²³ Atar, *Türk Anayasa Hukuku, op.cit.*, s.3; Bunlardan, liberal demokratların önerdiği taslak “A Draft Written Constitution for the United Kingdom”; IPPR tarafından hazırlanan taslak ise “The Constitution of United Kingdom” başlığını taşımaktadır. *Ibid.*

²⁴ Encyclopedia Britannica Dictionary, “apostolic constitutions (ecclesiastical law)” başlığı, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/30274/Apostolic-Constitutions>, erişim tarihi: 11.3.2011

²⁵ *Ibid.* “apostolic” başlığı, erişim tarihi: 11.3.2011

2.3.Fransızcadaki “Constitution”

İngiliz ve Fransız dillerinde anayasa, her ne kadar yazılış bakımından aynı kelimeyle karşılansa da telaffuz farklılığı vardır. İngilizcedeki *constitution* ‘kanstituyşın’ şeklinde okunurken, Fransızcadaki *constitution* “konstitüs-yon” olarak telaffuz edilir.

Fransızcadaki *constitution* kelimesi *constituer* fiilinden türemiş bir isimdir. *Constituer* fiili ise “oluşturmak, teşkil etmek, meydana getirmek, kurmak, tesis etmek” anlamlarına gelmektedir²⁶. O halde *constitution* “oluşum”, “kuruluş” şeklinde Türkçeye tercüme edilebilir. Petit Robert Sözlüğü, *constitution* için (genel anlamda) şu üç açıklamayı yapmaktadır: (1) Kurma eylemi (action d’établir); (2) Bir şeyin oluşum tarzı (manière dont une chose est composée); (3) Bir bütünü oluşturma eylemi (action de constituer un ensemble)²⁷. “Teşkilat-ı esasiye” nin, “kanun-u esasi” nin yukarıdaki dilbilimsel inceleme-sindeki mânâları göz önünde tutulduğunda Fransızcadaki karşılığına hemen hemen eşdeğer olduğu; fakat ‘kanun’ ibaresini içermesine yönelik eleştiriler neticesinde “teşkilat-ı esasiye” nin *constitution*’u daha iyi karşıladığı kanaati-ni taşıyoruz. Gözler’e göre de;

“Teşkilât-ı esâsiyye kanunu” terimi “kanun-ı esâsi” terimine nazaran Fransızca *constitution* kelimesine daha uygundur. ... 1920’lerin Türkçesiyle “teşkilât”, *constitution* kelimesi için yerinde bir çeviridir.” demektedir ve şöyle devam etmektedir: “Böylece “teşkilât-ı esâsiyye” veya “esas teşkilât”, Fransızca *constitution* kelimesinin doğru bir karşılığı olarak dilimize yerleşti. Bugünkü Türkçeyle “esas teşkilât”, “temel kuruluş”, “ana kuruluş” demektir. 1920’lerde “Teşkilât-ı esasiye” veya “esas teşkilât” kelimelerine bir de kanun kelimesini eklemekte bir sakınca görülmemiştir. Böylece esas teşkilatı düzenleyen kanuna da “teşkilât-ı esasiye kanunu” veya “esas teşkilât kanunu” denmişti. Keza, Fransızcada da *constitution* kelimesi ile kanun anlamına gelen *loi* kelimesinin birlikte, sıfat tamlaması şeklinde kullanıldığı da olur. *Loi constitutionnelle*, anayasal kanun demektir. Bu aslında “esas teşkilât kanunu”ndan başka bir şey değildir.”²⁸.

²⁶ Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Can Yayınları, 2009, “constituer” maddesi

²⁷ Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, op.cit., s.132

²⁸ *Ibid.*

2.4. "Costituzione"

Latinceye ileri derecede yakınlığıyla, hatta bazı yerlerde 'Modern Latince' anılmasıyla İtalyanca, anayasanın etimolojik kökeninin aydınlatılmasında es geçilmemesi gereken bir duraktır. İtalyancada anayasa, *costituzione* olarak yer almakta olup, *la articolo*'sunu taşıyan feminen bir isimdir. Sözlüklerde *nf* (isim) kısaltmasını taşır. Yaklaşık olarak "kostatituzione" biçiminde telaffuz edilir. İtalyancada *con* birliktelik anlamı katan bir bağlaçtır; Türkçede "ile"yle benzeştirilebilir. *Co* ise başka Latince menşeli dillerde de hep beraberlik anlamı katan bir ön ektir. Diğer yandan, bu dilde kullanımları yakın olan iki fiil bu terimle dilbilgisi bakımından ilişkilidir. Bunlardan ilki, *costituire* 'kurmak', 'yaratmak', 'şekillendirmek' manasındadır³⁶. Diğerisi ise *istituire*'dir; bu, öncekinin anlamlarının yanı sıra, 'ihdas etmek' anlamına da gelmektedir²⁹. Buradan sonra, *costituzione*'ye daha yakından bakılabilir.

Concise Oxford Italian Dictionary'e göre, *costituzione* kelimesinin ilk anlamlarından biri 'eğitim'dir³⁸; bu, oldukça şaşırtıcıdır. Bundan başka kuruluş, teşkilat ve nihayet 'anayasa' karşılıkları diğer dillerdeki benzerleriyle yakın durmaktadır. Ayrıca 'çerçeve', 'bileşim', 'tertip' manaları da vardır³⁰. Harfler ve köken bakımından benzese de, İtalyancadaki *costituzione*'nin farklı konumunu teslim etmek gerekir.

2.5. "Verfassung" ve "Konstitution"

Almancada *verfassung* kelimesi, Bealingus Online Dictionary'e göre isimdir; devlet, durum, değişiklik, sözleşme, oluşturma, düzen, gidişat gibi anlamları taşımaktadır³¹. Bu kelimenin İngilizcedeki *fountain* sözcüğüne tekabül eden kaynak, pınar gibi bir anlamı da mevcuttur. *Verfassung*'un söz konusu anlamı etimolojik açıdan değerlidir; şöyle ki, anayasanın 'norm' yönüne değil de (esas) 'teşkilat' yanını gözler önüne sermektedir. Kelimenin içinde kısmen yer alan, ortak kökenli bir başka sözcük olan *verfasser* bir fiildir ve Almanca yaratmak, yazmak demektir³². *Verfassung* terimi bakımından anayasanın bir yazma ve yaratma ürünü olduğuna vurgu yapıldığı söylenebilecektir.

²⁹ Dizionario Italiano-Inglese, <http://www.wordreference.com/iten/istituire>, erişim tarihi: 12.10.2012

³⁰ Dizionario Italiano-Inglese, "costituzione" başlığı, <http://www.wordreference.com/iten/costituzione>, erişim tarihi: 12.03.2012

³¹ Bealingus Online Dictionary, German-English, "verfassung" başlığı; ilaveten "state", "condition", "amendment", "charter", "make-up", "trim", "fettle" karşılıkları, <http://dict.tu-chemnitz.de/dings.cgi?lang=en&service=deen&opterrors=0&optpro=0&query=verfassung&iservice=&comment=&email=>, erişim tarihi: 10.3.2011

³² German-English Dictionary, <http://dict.tu-chemnitz.de/dings.cgi?lang=en&service=deen&opterrors=0&optpro=0&query=verfassung&iservice=&comment=&email=>, erişim tarihi: 10.3.2011

Doğrusu Almandaca *konstitution* diye bir sözcük daha vardır ve kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi *constitution* ile aynı kaynaktan filizlenmiştir. *Konstitution*, anayasayla eş anlamlı olduğu gibi, fitopatolojide fizyolojik yapı ve kalıtsal özellik demektir. *Konstitution*'un dünya dillerinde ve özellikle Batıdaki benzerlerinin yaygınlığına rağmen, Almandaca gerek günlük kullanımda gerekse doktrinde³³ anayasa için *verfassung* terimi yerleşmiştir. Almanya'nın geçmişinde başka farklı terimlerin kullanıldığı da görülmektedir. 1949'da Batı Almanya için kabul edilen anayasa, yapımcıları tarafından, "anayasa" (*verfassung*) adının ileride "Birleşik (Tek) Almanya" anayasası için kullanılması düşüncesiyle, "Temel Kanun" (*Grundgesetz*)³⁴ olarak adlandırılmıştır³⁵.

2.6. "Grundwet"

Anayasanın yabancı dillerdeki karşılıklarına anlamsal olarak en paralel örneklerinden biri de Felemenkçedeki *grondwet* sözüdür. *Grundwet* bu dildeki *grond* ve *wet* sözcüklerinden oluşur. *Grond*, Felemenkçede zemin, temel, dip, garanti, sebep, durum, hak, yetki gibi anlamlara gelmektedir³⁶. *Wet* ise kanun, hukuk, akit, yasallaştırma demektir³⁵. O halde *grondwet* temel kanun, hak sözleşmesi, yetki kanunu gibi anayasanın tarihsel temelleriyle uyum içinde olan ve buna ek olarak Türkçedeki karşılığı anayasa ile simetri oluşturan bir anlamı ihtiva etmektedir.

2.7. Sýntagma

Yunancada anayasa, yürürlükteki hukuk dâhil olmak üzere *sýntagma* (σύνταγμα) olarak ifade edilir³⁶. Hâlihazırdaki Yunan anayasası bu isimle anılmaktadır³⁷. Bu kelimenin anayasa anlamı dışında da kullandığını hemen belirtmekte fayda vardır. Mesela Hugo Grotius'un on sekiz yaşındayken yayınladığı, 1601 tarihli, astronomiyle ilgili eseri *Syntagma Araetorum* adını taşımaktadır.

³³ Bkz: Peter Häberle: *Verfassung als öffentlicher Prozeß*, Berlin, 3. Auflage, Duncker und Humblot, 1998; Robert Chr. van Ooyen, *Politik und Verfassung*, VS-Verlag, Wiesbaden 2006; Ernst Rudolf Huber: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*. 5 Bde., Stuttgart, Berlin, Köln 1978-1997

³⁴ Deutscher Bundestag Resmi Web Sitesi, <http://www.bundestag.de/dokumente/rechtsgrundlagen/grundgesetz/index.html>, erişim tarihi: 19.12.2011

³⁵ Dutch-English, http://online.ectaco.co.uk/main.jsp?do=e-services-dictionaries-word_translate1&direction=1&status=translate&lang1=40&lang2=en&source=wet, erişim tarihi: 10.3.2012

³⁶ Yunan anayasası: "Ελλάδα Sýntagma": Yunan Syntagması, Yunan Parlamentosu Resmi Sitesi, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>; European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions Web Site, <http://www.eurofound.europa.eu/emire/GREECE/CONSTITUTION-GR.htm>, erişim tarihi: 11.3.2011

³⁷ Yunan anayasası: "Ελλάδα Sýntagma": Yunan Syntagması, Yunan Parlamentosu Resmi Sitesi, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>

2.8.“Düstur”

Arapçadaki *düstur* sözüne gelince; zaten Türkçede de yaşayan, 1. Genel kural. 2. Yasaları içine alan kitap³⁸ şeklinde iki önde gelen anlama sahip ve tabii ki Arapça kökenli bir sözcük olduğu görülmektedir. Buna ilave olarak *düstur*, Resmi Gazetenin yayınlanış şeklini, tertip, cilt ve sayfasını ve böylece yayınlanan bir kanun, genelge ya da ilanın gazete içindeki yerini gösteren bilgiyi ifade eder³⁹. Yine de *düstur*un Arapçada anayasa yerine kullanılması enteresandır.

2.9.“Kanun-u Esasi”

Nihayet, İran dilindeki *kanunuesasî* terimine geldiğimizde yukarıda ilk anayasa olan 1876 Kanun-u Esasi hakkındaki açıklamaların bunun içinde geçerli olduğunu söylemekte sakınca yoktur. Hemen altını çizmek gerekir ki, burada, 1876’da yapılan Osmanlı İmparatorluğu Anayasasının resmi ismi değil, Farsçada ‘anayasa’ anlamında kullanılan *kanun-u esasi* incelenmektedir. ‘Kanun’ ve ‘esasi’ kelimeleri Arapça kökenlidir; Türkçeye geçtiği gibi Farsçaya da geçmiştir. Daha da eskiye gidilecek olursa, ‘kanun’un Orta Çağın ilk dönemlerinde Yunancadan Arapçaya geçtiği söylenebilir⁴⁰. *Constitution* terimi, uyum tarzını yansıtabilecek şekilde, Osmanlı İmparatorluğu ve İran’da İslam hukuku diline “kanun-u esasi” terimiyle uyarlanmıştır⁵². *Kanunuesasî*’nin İran dilinde anayasa anlamında kullanılması, bu diller arasındaki söz varlığı alışverişinin günlük kelimelerle sınırlı kalmadığını, hukuk terimlerini kapsayacak ölçüde büyük olduğuna işaret etmektedir.

3. YABANCI DİLLERDE ‘ANAYASA HUKUKU’ TERİMİ

Bir kelime olarak anayasanın işgal ettiği anlam boşluğunu bütün olarak keşfedebilmek için bu kelimenin içinde yer aldığı en yaygın kalıp olan “anayasa hukuku”nun başka ülkelerdeki kullanım şekillerine bakmak gerekir. Anayasanın içinde bulunduğu diğer kullanımlar aşağıda ayrıca değerlendirilecektir. Bu kısımda asıl konu olan bir kelime olarak anayasadan sapmama duyarlılığıyla, yabancı dillerde anayasa hukuku terimi kısaca ele alınacaktır.

³⁸ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, *op.cit.*, “düstur” başlığı

³⁹ Örneğin, yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hakkındaki kanunun Resmi Gazetede ki künyesi şöyledir: 9.11.1982-17863; *Düstur*: Tertip: 5, Cilt: 22, Sayfa: 3

⁴⁰ Saïd Amir Arjomand, “Religion and Constitutionalism in Western History and Modern Iran and Pakistan”, in Saïd Amir Arjomand (ed.), *The Political Dimension*, Albany, State University of New York Press, 1993, s.77

Bilindiği kadarıyla, yabancı dillerde ‘anayasa hukuku’ terimi, *diritto costituzionale*⁴¹ adıyla anayasa hukukunun bir ders olarak ilk defa 1797’de Ferrara Üniversitesi’nin ders programına girmesiyle kullanılmaya başlanmıştır⁴². 28 Temmuz 1798 tarihinde ilk defa on iki öğrenci bu okulda anayasa hukuku sınavına katılmışlardır⁴³.

İngilizcede anayasa hukuku terimini karşılamak için *constitutional charter*, *fundamental law*, *ground law*, *organic law*, *paramount law* gibi deyişlerin kullanıldığı olmuştur da ezici çoğunlukla *constitutional law* kullanılmaktadır. Terim, bilimsel çalışmalarda genellikle bu şekilde kullanılmaktadır⁴⁴. *Law* kelimesi isimdir. İngilizcedeki *-al* iki isimden sıfat yapan bir ektir. Dolayısıyla terimdeki *constitutional* kelimesi ismi niteleyen bir sıfattır. O halde *constitutional law* Türkçedeki kullanımından farklı olarak *anayasa hukuku* değil, *anayasal hukuk* demektir. İngilizcedeki diğer hukuk dalları da çoğunlukla yine bu şekilde oluşturulan sıfat tamlamalarıyla adlandırılmaktadır⁴⁵. Dolayısıyla İngilizcedeki bilimsel hukuk eserlerinde bütünlük ve tutarlılık olduğu da söyleneceklere ilave edilebilir. Bu terimin dilbilimsel yapısıyla ilgili olarak “Türkçede Anayasa” bölümünde *anayasal hukuk* tabirinin, hâlihazırda kullanılan terime göre daha isabetli olduğunu düşündüğümüzü belirtmiştik.

Diritto costituzionale, İtalyancada bu terimi karşılayacak şekilde kullanılmaktadır.⁴⁶ *Diritto*, ‘hukuk’; *costituzionale* tahmin edilebileceği üzere, ‘anayasal’ anlamındadır. Bu kullanım, ‘anayasal hukuk’ biçiminde de dilimize aktarılabilir.

⁴¹ Bu cümlede atıf yapılan kaynakta bu terim yanlış olarak *diritto costituzionale* şeklinde yazılmıştır. Doğrusu, ikinci kelimedeki *co*’dan sonraki *n* harfinin olmadığı *diritto costituzionale* ifadesidir.

⁴² A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2010, s.5

⁴³ Alessandro Visconti, *La Storia dell’Università di Ferrara (1391-1950)*, N. Zanichelli Editore, 1950, s.157

⁴⁴ Bu tür bilimsel eserlerden başlıcaları şunlardır: NOWAK (John), ROTUNDA (Ronald D.) ve NOWAK (John E.), *Constitutional Law* (Hornbook Series), St. Paul, Minn., West Publishing Co., Yedinci Baskı, 2004, 1652 s. STEPHENS (Otis H.) SCHEB (John M.), *American Constitutional Law*, Belmont, CA, Wadsworth Publishing, 3. Baskı, 2002, 960 s., SHANOR (Charles), *American Constitutional Law: Structure and Reconstruction; Cases, Notes and Problems*, St. Paul, MN, ThomsonWest, İkinci Baskı, 2003, 896 s. MASSEY (Calvin R.), *American Constitutional Law: Powers and Liberties*, Gaithersburg, MD., Aspen LawPublishers, İkinci Baskı, 2005, 1280 s.; TRIBE (Laurence H.), *American Constitutional Law*, New York, Foundation Press, 2000, c.I, 1470 s., BARNETT (Hilaire A.), *Constitutional and Administrative Law*, London, Cavendish Publishing Ltd., Beşinci Baskı, 2004, 870 s. (Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş, *op.cit.*, s.7-8., <http://www.anayasa.gen.tr/ahgeg.pdf>, erişim tarihi: 14.3.2011)

⁴⁵ Birkaç örnek vermek gerekirse; medeni hukuk *civil law*, rekabet hukuku *competitive law*, ceza hukuku *criminal law* sıfat tamlamalarıyla ifade edilir.

⁴⁶ Bkz: Edoardo Barusso, *Diritto Costituzionale*, Santarcangelo di Romagna, Maggioli Editore, 2008; Luca Mezzetti, *Diritto Costituzionale Manuale Breve*, Milano, Giuffrè Editore, 2011; Paolo Biscaretti di Ruffia, *Diritto Costituzionale: istituzioni di diritto pubblico*, E. Jovene, 1986

Fransızcadada anayasa hukuku yerine *droit constitutionnel* yerleşik bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dildeki bilimsel çalışmalarda da kullanım bu biçimdedir⁴⁷. Bu terim sıfat tamlaması şeklindedir. *Droit* “hukuk” demektir. *Constitutionnel* ise yukarıda anlamını açıklanan *constitution* isminin sıfat halidir⁴⁸. Fransız dilindeki kullanım, İngilizcedekine paraleldir.

Almancada anayasa hukuku yerine *staatsrecht* terimi kullanılmaktadır. *Staats* devlet(ler), *recht* ise hak, hukuk anlamına gelir. *Recht*’in *staatsrecht*’teki anlamının hukuk olduğu kolaylıkla söylenebilir. *Staatsrecht* terimi dilimize “devlet hukuku” olarak çevrilmesi eleştirilebilir. Yine de *staat*’ın burada anayasa anlamında olduğu iddiasına katılmak zordur. Çünkü Almancadaki *staat*, İngilizcede devlet anlamında kullanılan *state* ve İspanyolcada yine devlet demek olan *estado* ile aynı kökten gelmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin anlamını ‘anayasa’ya doğru çekmek gerçekçi olmayacaktır. Diğer dillerde, örneğin İngilizcede *constitution* sözcüğünün *constitutional law* teriminin içinde yer alması gibi, anayasa sözcüğü, ‘anayasa hukuku’ teriminin içinde bir şekilde geçse de, Almancada bu böyle değildir. Yine de teknik anlamda, Almancada anayasa hukuku yerine kullanılarak yerleşmiş *staatsrecht* dışında başka bir terim olmadığı için bu deyişi devlet hukuku olarak değil ‘anayasa hukuku’ anlamında saymak gerekmektedir.

Arapçada kullanılmakta olan terim, dikkate değerdir. Bu dilde anayasa hukuku, *kanun-u düsturi*⁴⁹ ibaresi ile karşılanmaktadır. Arapçada kelimenin sonuna gelen -i sesi⁵⁰ sıfat yapan bir ektir. Yabancı Dillerde “Anayasa” kısmında değinildiği üzere bu dilde anayasa yerine *düstur* sözcüğü kullanılmaktadır. Arapçada *kanun* parlamentonun yaptığı düzenleme değil, hukuk demektir. O halde *kanun-u düsturi* terimi dosdoğru Türkçeye aktarıldığında

⁴⁷ Bu tür bilimsel eserlerden başlıcaları şunlardır: CONSTANTINESCO (Vlad) ve PIERRÉ-CAPS (Stéphane), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, Themis droit public, 2004, 586 s.; FAVOREU (Louis) et al., *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, Sekizinci Baskı, 2005, 941 s. FRANCK (Claude), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, Coll. Themis, 2001, 512 s.; GICQUEL (Jean) ve GICQUEL (Jean-Eric) *Droit constitutionnel et*

institutions politiques, Paris, Montchrestien, 22. Baskı, 2005, 709 s. HAMON (Francis) ve TROPER (Michel), *Droit constitutionnel*, Paris, L.G.D.J., Yirmidokuzuncu Baskı, 2005, 896 s. LAFERRIÈRE (Julien), *Manuel de droit constitutionnel*, Paris, Editions Domat-Montchrestien, İkinci Baskı, 1947, 1112 s.

⁴⁸ Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, *op.cit.*, s. 134

⁴⁹ Vikipedi-Arapça, okunuş olarak “kanun-i düsturi” başlığı, http://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86_%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D9%88%D8%B1%D9%8A, erişim tarihi: 14.3.2011

⁵⁰ Bir ek olan -i’nin ses olarak nitelenmesi uygun görülmüştür. Zira bilindiği üzere Arapça Arap alfabesiyle yazılmaktadır.

“anayasal hukuk” ortaya çıkmaktadır. Hemen görüleceği gibi, Arapçada yerleşen kullanım, dilbilimsel açıdan İngilizce ve Fransızcadaki deyişlerle aynı şekildedir.

Derecho constitucional, İspanyolcada anayasa hukuku yerine kullanılmaktadır. *Derecho*, hukuk ve hak anlamına gelmektedir⁵¹. *Constitucional* ise hem ‘anayasal’ hem de ‘anayasacı’ (anayasacılık akımı destekçisi) demektir⁵². Dolayısıyla *derecho constitucional*, anayasal hukukunu diğer Batı dilleriyle paralel olarak ifade etmektedir. Fakat bu dilde anayasa hukuku için yalnız bu terim değil, *derechos fundamentales* tabiri de kullanılmaktadır. Bu ibare ‘temel hukuk’ olarak Türkçeye çevrilebilir. *Derechos fundamentales* teriminin Türk anayasacılık tarihindeki Kanun-u Esasî’yle benzeştiği söylenebilir.

Genel olarak incelendiğinde yabancı dillerde anayasa hukukunun ekseriyetle bir hukuk dalı olarak ‘anayasal hukuk’a tekabül edecek biçimde kullanıldığını söylemek mümkündür.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkçede ve pek çok yabancı dildeki anayasayı karşılayan terimleri gözlemleyince şu tespitleri yapmak mümkün olmaktadır:

Bir kere, genel itibariyle dillerde teşkilat, şekillendirme, kurma gibi doğrudan kanunla, hukuki işlemlerle alakası olmayan anlamlar kendini göstermektedir. Bu kavramların toplumsal yapıyla ilgileri güçlüdür; yukarıdan vazedilme değil tarihin akışı içinde oluşma ön plandadır. Bunlar, kendiliğinden, zamanla tecrübe edilerek kurulan bir düzene, benimsenen kurallara işaret etmektedir.

İkinci olarak, kavram ve anlam arasındaki bağlantı açısından, Türkçe’deki ‘anayasa’ teriminin diğerlerinden ayrı bir konum işgal ettiğini vurgulamak gerekir. Şöyle ki, ‘anayasa’ ilk defa öğreti bakımından Osman Nuri Uman’ın “Ana Yasa Hukuku” alt başlığını içeren Esasiye Hukuku adlı kitabının yayınladığı 1939 yılında; pozitif hukuk bakımından ise 1945 Anayasası’nın yürürlüğe sokulduğu 1945’te tedavüle girmiştir. Buna mukabil, Batı dillerindeki *constitution* ve benzeri kelimelerin yüzlerce yıldır varlıklarını sür-

⁵¹ Spanish Dictionary, Spanish-English, “derecho” başlığı, <http://www.spanishdict.com/translate/derecho>, erişim tarihi: 15.3.2011

⁵² Spanish Dictionary, op.cit., “constitucional” başlığı, <http://www.spanishdict.com/translate/constitucional>, erişim tarihi: 15.3.2011

dürdükleri bir gerçektir. *Constitution* XVI. yüzyılda dahi yaygın bir şekilde kullanılan bir kelimedir. John Locke 1689 yılında yayınladığı *The Treatises of Government*'da⁵³, Montesquieu 1748'de yayımlandığı *de L'esprit des Lois*'da⁵⁴ bu kelimeyi 'teşkilat'a yakın anlamda defalarca kullanmıştır. Spinoza'nın *Tractatus Theologico-Politicus* adlı eserinin 1925 Gebhardt edisyonunu temel alan Samuel Shirley tercümesinde de bu kelimenin kullanıldığına rastlanmaktadır⁵⁵. Görüldüğü gibi *constitution* ve diğerleri oldukça köklü, eski ve yerleşmiş bir kelimedir. 'Anayasa' kelimesiyle kıyasladığımızda ortaya çıktığı tarih itibariyle asırlarla ifade edilebilecek ciddi bir fark vardır.

Öte yandan, Türkçede ilk defa hukuk âleminde doğan *anayasa* terimi, sonradan diğer alanlara sirayet etmeye ve günlük dile yerleşmeye başlamışken; *constitution* ve benzerleri için durum tam tersidir. Bu kelimeler önce insanlar arasında, siyasette, sosyal bilimlerde kullanılırken, sonradan 'hukuk kurallarının en üstünde yer alan temel norm' halini almıştır. Dolayısıyla, *anayasa* ile *constitution* terimlerinin hareketleri tam tamına birbiriyle ters yönlüdür.

Dilimizde verilmiş eserlerde *anayasa*'nın kullanılması, kaçınılmaz şekilde bu kelimenin içinde geçen *yasa*'yı, oradan da münhasıran yazılı hukuk kurallarını çağrıştırmaktadır. Bu sonuç, Türkçenin bir cilvesidir. *Anayasal* sıfatıyla ilgili de durum böyledir; ilk akla gelen, 'anayasaya uygun' anlamıdır. Cumhuriyetin erken dönemlerinde yapılan terim tercihi, *anayasa*'yı diğer dillerdeki muadillerine göre, oldukça dar bir alana hapsedmiştir: en üst yazılı hukuk normu... Hâlbuki diğer dillerde vaziyet bambaşkadır; mesela *constitution* kelimesini görünce zihinde ilk oluşan imge, 'en üst kanun' değil, *kuşatıcı bir teşkilat*'tır. Ne kadar uğraşılırsa uğraşılınsın; Türkçeyi kullanan yazarların bu çağrışımı kısmen bile bertaraf etmeleri zor görünmektedir. O yüzden, Türk yazarları ve okurları, 'yürürlükteki anayasa'da yer almayan konuların *anayasal* sayıp sayılmayacağı gibi, Batı dillerinin yapısından ötürü söz konusu bile olmayacak tartışmalara mahkûmdur. Buna karşılık, bir Fransız, *constitutionnel* kelimesini gördüğünde zihninde oluşan anlam berraktır; çünkü böylesi dil sorunlarından uzaktır.

⁵³ John Locke, *Two Treatises of Government*; Bu esere <http://books.google.com.tr/books?id=AM9qFlrSa7YC&printsec=frontcover&dq=two+treatises+of+government+1689&hl=tr&sa=X&ei=bBgtT5e7GbO10QXC3dmsCA&ved=0CDMQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false> adresinden ulaşmak mümkündür; erişim tarihi: 03.02.2012

⁵⁴ Charles-Louis de Secondat Montesquieu, *de L'esprit des Lois*, Livre XI, Chapitre V (De l'objet, des états divers.), Librairie Garnier Frères, Paris, Basım yılı yok, s.142

⁵⁵ Bkz: Baruch Spinoza, *Tractatus Theologico-Politicus*, (translated by Samuel Shirley), Leiden, Brill, 1991, s.92, 252, 261

Türkçedeki 'anayasa' sorunu, anayasa kavramını siyasetin dışına iten ve hukukun sınırlarına hapseden en önemli etmenlerden biridir. Nitekim Türkiye'nin siyasi kültür dağarcığında 'anayasa' kelimesinin semantik çağrışımları, genellikle 'devletin temel teşkilatını, işleyişini ve kurumlarını gösteren kurallar bütünü' eksenindedir⁵⁶. Anayasal tarihimizdeki "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" ve "Kanun-u Esasi" terimlerinde görülen *kanun* kelimesi, hiç şüphe yok ki, anayasa kavramını *constitution*'dan uzaklaştırmıştır. Bu terimler, istisnasız, temel bir hukuki metnin, bir normun varlığına atıfta bulunmaktadır⁵⁷. Anayasanın hukuki mahiyetinin ağır basmasında, kelimenin dilde işgal ettiği konum fevkalade etkilidir. Başlı başına 'anayasa yapımı' tabiri bile anayasayı, hukuki teknisyenliğin bir ürünü olarak, mesela bir yönetmelik derecesine indirgeyici niteliktedir. Bu algı, normlar hiyerarşisi (silsile-i merâtip) kuramıyla birleşince anayasaya asıl şekil veren topluma ait hemen hiçbir iz kalmamaktadır. Bu bağlamda anayasa, diğer silsileler veya normlar gibi bir silsile veya bir normdan ibarettir. Anayasa gündeme geldiğinde, mütemadiyen toplumun yapısı veya siyasi gelenekler gibi *esas teşkilatla ilgili, constitutional* referanslar yerine hüküm, gerekçe, madde, fıkra, başlangıç metni gibi tamamen kanun yapma tekniğine ait terimlerin konuşulması tesadüf değildir. Bu algı çerçevesinde, anayasa bir birikim veya tecrübe ürünü değil, yalnızca önemli, ana bir yasadır. Zihinlerde sürekli bir *yasa* hayaleti dolaşmaktadır.

Son olarak vurgulamak gerekir ki, Batı dillerindeki *constitution* ve diğer terimler, o dilin kendi doğal akışı içinde, dışarıdan bir müdahale olmaksızın, kendiliğinden meydana gelmiştir. Buna karşılık, Türkçe'de 'anayasa' kelimesi, Cumhuriyetin ilk senelerindeki öz-Türkçecilik akımının mutlak tesiriyle yapay bir şekilde oluşturulmuştur. 1945 Anayasası'nın yürürlüğe sokulduğu tarihten önce, Uman'dan başka bu terimi kullanan başka bir yazara rastlanmamaktadır. Hatta 1945 Anayasası'nın ihdasından sonra uzun yıllar boyunca, Kemal Dal'ın *Türk Esas Teşkilat Hukuku* adlı eserinin⁵⁸ yayınlandığı 1986 yılına kadar *esas teşkilat, teşkilat-ı esasiye, hukuk-u esasiye* gibi terimlerinin kullanılmaya devam ettiği görülmektedir⁵⁹. Tek başına bu durum bile *anayasa*'nın çok sonraları benimsenmek durumunda kalınan bir kelime olduğunu kanıtlamaktadır.

⁵⁶ Ali Yaşar Sarıbay, "Politik Anayasacılık: Hukukun Politik Mantığı", in Serap Yazıcı / Kemal Gözler / Fuat Keyman (ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, Ankara, Yetkin Yayınları, Cilt 1 Siyaset Bilimi, 2008, s.384

⁵⁷ *Ibid.*, s.384-385

⁵⁸ Kemal Dal, *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, Ankara, Bilim Yayınları, İkinci Baskı, 1986

⁵⁹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, *op.cit.*, s.135; Kemal Dal'dan başka bu isimlerle yayınlanan diğer yakın tarihli kitaplar şunlardır: A. Selçuk Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982; Orhan Melih Kürkçüer, *Esas Teşkilât Hukuku*, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Üçüncü Baskı, 1966.

5. KAYNAKLAR

A. Basılı Kaynaklar

1. Arjomand, Saïd Amir, "Religion and Constitutionalism in Western History and Modern Iran and Pakistan", in Saïd Amir Arjomand (ed.), *The Political Dimension*, Albany, State University of New York Press, 1993
2. Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Konya, Mimoza Yayınları, 2009
3. Brancourt, Jean-Pierre, "Estat'lardan Devlete: Bir Sözcüğün Evrimi", in Cemal Bâli Akal (der.), *Devlet Kuramı*, Ankara, Dost Kitabevi, 2011
- 4.ERCÜMEND, Saïd Emir, "Anayasalar ve Politik Düzen Mücadelesi", in Şerif Mardin, *Ortadoğu'da Kültürel Geçişler*, Ankara, Doğu-Batı, 2007, s.15-62
5. Gözler, Kemal *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin Kitabevi, 1999
6. Gözübüyük, A. Şeref, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2010
7. Korab-Karpowicz, W. Julian, *A History of Political Philosophy: From Thucydides to Locke*, New York, Global Scholarly Publications, 2010
8. Liddell H.G. & Scott R., *Greek-English Lexicon With a Revised Supplement*, Oxford, Clarendon Press, 1996
9. Lutz, Donald S., *Principles of Constitutional Design*, New York, Cambridge University Press, 2006
10. Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, *de L'esprit des Lois*, Librairie Garnier Frères, Paris, Basım yılı yok
11. Saraç, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Can Yayınları, 2009
12. Sarıbay, Ali Yaşar, "Politik Anayasacılık: Hukukun Politik Mantığı", in Serap Yazıcı / Kemal Gözler / Fuat Keyman (ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, Ankara, Yetkin Yayınları, Cilt 1 Siyaset Bilimi, 2008, s.383-397
13. Turinay, Faruk Y., "Bir Kelime Olarak Anayasanın Tarihsel Yolculuğu Üzerine Düşünceler", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2011/sayı 95, s.269-312
14. Visconti, Alessandro, *La Storia dell'Università di Ferrara (1391-1950)*, N. Zanichelli Editore, 1950

B. İnternet Kaynakları

1. Oxford Dictionaries Online, <http://oxforddictionaries.com>
2. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, <http://www.cnrtl.fr/>
3. National Archives Featured Documents, http://www.archives.gov/exhibits/featured_documents/index.html
4. Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/>
5. Cambridge Dictionary Online, <http://dictionary.cambridge.org/>
6. Deutscher Bundestag Resmi Web Sitesi, <http://www.bundestag.de/dokumente/rechtsgrundlagen/grundgesetz/index.html>
7. Encyclopedia Britannica Dictionary, <http://www.britannica.com>
8. İngiltere Parlamentosu Resmi Sitesi, "Act of Settlement",

- <http://www.legislation.gov.uk/aep/Will3/12-13/2/section/1>
9. Yunan Parlamentosu Resmi Sitesi - İngilizce versiyonu, <http://www.hellenicparliament.gr/en/>
10. Ectaco Dutch-English Online Dictionary, <http://www.ectaco.co.uk/free-online-dictionaries/?jsessionid=bc30a212758d741c5025>,
12. CASSEN, Bernard, Le Monde Diplomatique, 25 juin 2007, La Valise Diplomatique, "Le traité constitutionnel européen ressuscité" başlıklı yazı, <http://www.monde-diplomatique.fr/carnet/2007-06-25-Retour-du-TCE>
13. Reverso French-English Online Dictionary, <http://dictionary.reverso.net/>
14. Fransız Anayasa Mahkemesi Resmi sitesi, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/>
15. Urban Dictionary, <http://www.urbandictionary.com/>
16. Concise Oxford Italian Dictionary, Dizionario Italiano-Inglese, "costituzione" başlığı, <http://www.wordreference.com/iten/costituzione>
17. Spanish Dictionary, <http://www.spanishdict.com>
- Online Etymology Dictionary, "constitution" başlığı, http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=constitution&searchmode=none
18. Online Etymology Dictionary, http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=constitution&searchmode=none
19. Bealingus Online Dictionary, <http://www.dict.tu-chemnitz.de/>
24. Etranslator Web Site, <http://www.etranslator.ro/>
25. Güney Nair, "Bilgi'nin Değişen Anlamı ve Kavram Tartışmaları" C.Ü. İİBF Dergisi (Doç. Dr. Feramuz Aydoğan'ın anısına)
26. Google-Çeviri Programı, Latince-Türkçe, <http://translate.google.com.tr/?hl=tr&tab=wT#>
27. Güneş Vakfı İlim Kültür ve Sanat Merkezi Kütüphanesi, <http://www.gunesvakfi.org/kutuphane/t.htm>
28. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions Web Site, <http://www.eurofound.europa.eu/emire/GREECE/CONSTITUTION-GR.htm>
29. Merriam-Webster Dictionary, <http://www.merriam-webster.com/>
30. Wikipedia- İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Felemenkçe, Arapça, Farsça, www.wikipedia.org